

Et nederlandsk eventyr

Maleri: Nattevakten av Rembrandt van Rijn.

Et nederlandsk eventyr

- Nederland er et lite land både i areal og folketall.
- På 1600-tallet ble landet verdens ledende makt innenfor handel og økonomi.
- Nederland opplevde også en kulturell og vitenskapelig blomstringstid.

Hvordan kunne det lille landet klare å utmanøvrere motstandere som var mange ganger større?

Nederland er ikke et stort land, verken i verdensmålestokk eller i europeisk sammenheng. For drøyt fire hundre år siden var landet under spansk styre. Spania, en av datidens verdensmakter, skulle sånn sett hatt få problemer med å holde sine undersåtter i et fast grep. Men nederlenderne klarte å få sin frihet. Man opprettet en republikk som skulle bli verdensledende rent økonomisk. Og i kjølvannet av framgangen opplevde nederlenderne både kulturell og vitenskapelig oppblomstring. Hvordan kunne det lille landet klare å utmanøvrere motstandere som var mange ganger større?

Maleri: Utrecht, 1600-tallet.

Et nederlandsk eventyr

- Nederlandene bestod av 17 provinser som var under spansk styre.
- Spanias konge var svoren katolikk, mens de nordlige delene av Nederlandene var protestantiske.
- Kongen forsøkte å tvinge nederlenderne til å skifte tro.

Kong Philip 2. av Spania

Det Niderlands

Vilhelm av Oranien

Dette førte til opprør blant protestantene. Under ledelse av Vilhelm av Oranien løsrøv de sju nordligste provinsene seg fra Spania.

Nederlandene bestod i utgangspunktet av 17 provinser som til sammen omfattet dagens Belgia, Luxemburg og Nederland. På 1500-tallet var disse landområdene havnet under spansk styre, noe som skulle føre til år med strid og krig. For mens den spanske kongen forfektet katolisismen, var de nordlige områdene av Nederlandene protestantisk. Kongen kunne ikke godta at hans undersåtter bekjente seg til det han oppfattet som en kjettersk tro, og dermed satte han i gang forfølgelser og terror i sitt forsøk på å overtale nederlenderne.

Kongens harde midler skapte ikke underdanighet hos protestantene. I stedet kom det til opptøyer, og anført av Vilhelm av Oranien løsrøv de sju nordligste provinsene seg fra Spania. I 1581 opprettet man Republikken det forente Nederland. De katolske provinsene i sør (dagens Belgia og Luxemburg) forble under spansk styre.

Bilder: Spanias kong Philip 2, Benelux-landene, Vilhelm av Oranien.

Et nederlandsk eventyr

- I flere tiår hadde nederlenderne opplevd framgang innenfor handel og økonomi.
- Man hadde små og hurtige skip som seilte i Østersjøen.
- I årene som fulgte skulle nederlenderne skape et handelsimperium som også omfattet landområder i Asia og Amerika.

Selv om spanjolene ennå ikke hadde anerkjent Nederlands uavhengighet, var nederlenderne begynt å bygge opp sitt handelsimperium. Faktisk hadde nederlenderne allerede i flere tiår opplevd framgang på det økonomiske området. Det var særlig sjøfarten i Østersjøen som bidro til den blomstrende handelen. De små og hurtige skipene deres gjorde at nederlandske handelsfolk fikk et fortrinn i forhold til konkurrentene. I årene som fulgte skulle de utvide sin horisont og skape et handelsimperium som omfattet landområder i Asia og Amerika.

Et nederlandsk eventyr

- Nederlenderne var på rett plass til rett tid.
- På 1600-tallet var Hansaforbundet i tilbakegang.
- Det var ufred mellom stormakter som Spania, Frankrike og England.

Nederlenderne var heldige med timingen. Idet man var kommet til 1600-tallet, var det tidligere så dominerende Hansaforbundet i tilbakegang. Portugals rolle som stormakt var definitivt over, samtidig som perioden var preget av ufred mellom makter som Spania, Frankrike og England. Dette gjorde at potensielle konkurrenter hadde andre ting å konsentrere seg om, noe nederlenderne kunne utnytte ved å seile stadig lenger unna den gamle verden. Nederlandske skip kunne ganske uforstyrret oppdage nye sjøveier og grunnlegge nye kolonier.

Et nederlandsk eventyr

- På 1600-tallet dannet nederlenderne handelsselskaper.
- Man drev handel i Europa, Asia, Afrika og Amerika.
- Med sine 15 000 skip var nederlenderne verdenshandelens lokomotiv.

I 1602 ble det Det nederlandske Ostindiske kompani dannet. Dette handelskompaniet skulle vise seg å bli blant de aller største handelsselskapene på 1600-tallet. Selskapet fikk hjelp av hæren og marinen til å jage andre lands handelsfolk bort fra interessante områder. Det nederlandske Ostindiske kompani vokste i omfang og underla seg store kolonibesittelser i Asia.

Men nederlenderne nøyde seg ikke med kun å drive handel i øst. Også Afrika og Amerika var det muligheter for opprette handelsforbindelser, og det ble derfor dannet et Vestindisk kompani. Samtidig drev man også handel i Østersjøen, med Russland og med land langs Middelhavet.

Fra de asiatiske områdene ble det blant annet innført kaffe, te, ris, pepper, kanel, nellik, silke og bomull. Fra plantasjer i Amerika og Afrika kom det sukker, tobakk og brasiltre. Senere deltok også nederlenderne i slavehandelen.

I andre halvdel av 1600-tallet kunne nederlenderne stolt konstatere at de var verdenshandelens lokomotiv. Med sine 15 000 skip hadde man nærmest et transportmonopol på havene.

Et nederlandsk eventyr

- Nederland var preget av religiøs toleranse.
- Dette førte til at mange som ble forfulgt for sin tro i Europa, strømmet til Nederland.
- Kunnskapsrike mennesker og forretningsfolk innvandret til landet.

Det forente Nederland hadde oppstått som en følge av motstand mot religiøs undertrykkelse. Og da den nasjonale friheten var sikret, fortsatte nederlenderne sin praktisering av religiøs toleranse. Nederland ble en frihavn for Europas forfulgte. Protestanter, jøder og andre religiøst forfulgte mennesker strømmet til Nederland. Både intellektuelle mennesker og velstående handelsfolk innvandret, noe som i sin tur førte til en ansamling av kunnskap, kapital og kloke hoder.

Merk! Vi bruker betegnelsen Nederland (ikke Det forente Nederland) på elevtekstene for å gjøre framstillingen enklest mulig for elevene.

Maleri: Amsterdam.

Et nederlandsk eventyr

- Amsterdam var sentrum for det nederlandske handelsimperiet.
- Folk med penger søkte mot byen for å drive handel.

I Amsterdam kunne man kjøpe nesten hva som helst, men ingenting var mer populært enn tulipaner.

På 1600-tallet ble Amsterdam den viktigste sjøfarts- og handelsbyen i Europa. Med sin beliggenhet ved kysten ble byen sentrum for det nederlandske handelsimperiet. Skip seilte til Nord-Amerika, Japan, Kina, Indonesia, Brasil og Afrika, noe som dannet grunnlag for et verdensomspennende handelsnettverk. I Amsterdam ble det opprettet sentralbank og børs. Dette bedret forutsetningene for handel, for gunstige rentesatser, faste vekselkurs og en høy utlåsvillighet gjorde at investorer og finansfolk fra hele Europa søkte mot Amsterdam. Byens kjøpmenn finansierte ekspedisjoner til de fire verdenshjørner. På midten av 1600-tallet hadde Amsterdam 10 000 skip og om lag 150 000 sjømenn.

Nederland var et av verdens rikeste land, og i Amsterdam kunne man kjøpe nesten hva som helst. Her fantes alskens krydder fra koloniene. Vakre klær og keramikkfliser. Kaffe, te og sukker var tilgjengelig, så også tobakk og ris. Samtidig gav byens gode økonomi rom for luksusgjenstander. Og ingenting var mer ettertraktet enn tulipaner.

Maleri: Amsterdams børs.

Et nederlandsk eventyr

- I Nederland vokste det fram en tulipanmani.
- Det var mote å ha tulipaner i hagen.
- Snart begynte folk å betale store summer for tulipanløker, for man trodde prisene ville fortsette å stige.
- De dyreste løkene kunne koste flere årslønner.

Så kom krakket. Verdien på løkene falt, og mange mennesker mistet alt de eide.

Tulipanen var ikke bare blitt et statussymbol i Nederland. Utover 1600-tallet vokste det fram en tulipanmani som siden har savnet sitt sidestykke.

Det begynte på slutten av 1500-tallet, da velstående nederlendere importerte tulipaner fra Tyrkia. Blant borgerne ble det snart ansett som en nødvendighet å ha tulipaner til pryde hagen. Denne moten smittet over på den øvrige befolkningen, og i løpet av kort tid var tulipanløker ansett som statussymboler, men også som investerings- og spekulasjonsobjekter.

En gjennomsnittlig årslønn kunne ligge på om lag 150 floriner, mens svært verdifulle tulipanløker gjerne kostet om lag 1 000 floriner. De aller dyreste løkene kunne på sin side koste opp mot 2 500 floriner. Og mens troen på at markedet skulle føre til ytterligere stigning i prisene, oppstod det en feberhet situasjon. Folk solgte alt de eide for å komme seg inn på tulipanmarkedet. Prisene på tulipanløker ble blåst opp til abnorme høyder i håp om rask økonomisk suksess. Folk inngikk dyre kontrakter på framtidige løker. Så stor var troen på at prisstigningen skulle fortsette.

Så kom krakket. Verdien på løkene falt, og mange mennesker ble ruinert.

Myndighetene gjorde hva de kunne for å berge innbyggernes økonomi ved å bestemme at alle kontrakter inngått før en bestemt dato skulle kanselleres. Og selv om dette reddet flere mennesker, var det likevel tusener av mennesker som allerede var blitt ruinert som en følge av sin hang til tulipaner.

Eksempler på hva man kunne få for prisen av den dyreste tulipanløken:
To laster hvete, 448 floriner

Fire laster rug, 558 floriner
Fire fete okser, 480 floriner
Åtte fete svin, 240 floriner
Tolv fete sauer, 120 floriner
Ca fem hundre liter vin, 70 floriner
Fire tusen liter øl, 32 floriner
To tonn smør, 192 floriner
500 kilo ost, 120 floriner
En komplett seng, 100 floriner
Et sett med klesplagg, 80 floriner
En drikkekopp av sølv, 60 floriner
Totalt 2500 floriner

Bilde: Semper Augustus, den mest verdifulle tulipanen som ble solgt under tulipanmanien.

Et nederlandsk eventyr

- Nederlandsk malerkunst opplevde en blomstringstid.
- Hvert år ble det produsert 70 000 malerier.
- Landets gode økonomi gjorde at folk hadde råd til å kjøpe malerier.

Den mest kjente kunstneren fra perioden er Rembrandt van Rijn.

1600-tallet var ikke bare en økonomisk gullalder for Nederland. Også kulturelt var det en blomstringstid. Nederlandsk malerkunst, musikk, arkitektur, litteratur og billedhoggerkunst opplevde gode år.

Først og fremst var det malerne som ble gjenstand for landets økende kunstinteresse. Nederland var som en stor kunstfabrikk hvor det årlig ble produsert 70 000 malerier. Og landets malere kunne nok takke de gode økonomiske tidene for at det fantes et marked for deres store produksjon.

De nederlandske kunstneres motiver skilte seg fra tidligere tiders katolske tilnærming. Nå valgte malerne realistiske scener fra husholdningen, gaten eller naturen. Samtidig var også portretter, enten av individer eller grupper, populære. Den mest kjente nederlandske maleren fra denne perioden er Rembrandt van Rijn. Som maler beskrives han som en fremragende tekniker, samtidig som han hadde en dyp forståelse av menneskenaturen. Særlig er Rembrandt kjent for sine mange selvportretter. Studerer man disse, blir de som en psykologisk reise i malerens liv.

Maleri: Rembrandt van Rijn, selvportrett (1640).

Et nederlandsk eventyr

- Friheten som hersket i Nederland gjorde at vitenskapsmenn og filosofer lot seg lokke til landet.
- Her kunne man fritt si hva man mente.
- I Nederland kunne man trykke bøker som var forbudt i andre land.

René Descartes, av mange regnet som grunnleggeren av moderne filosofi, flyttet til Nederland.

Friheten som hersket i Nederland virket forlokkende. Ikke minst lot mange vitenskapsmenn og filosofer fra hele Europa seg friste til å reise til Nederland. For landet var en frihavn i en verden hvor religion, filosofi og naturvitenskap var forbundet med forbud. I en rekke land fantes det forbudte bøker, men disse kunne trykkes og publiseres i Nederland. Sånn sett ble landet en forlegger av Europas forbudte litteratur.

I Nederland fantes det ypperlige universiteter med høyt kunnskapsnivå. Matematikere, astronomer, jurister, statsvitere og filosofer var kjent for sitt høye nivå. Den kjente franske filosofen René Descartes (bildet) bodde i Leiden fra 1628 til 1649. Descartes blir av mange regnet som grunnleggeren av moderne filosofi.

Et nederlandsk eventyr

- På 1600-tallet gjorde nederlenderen Anton van Leeuwenhoek store oppdagelser om små ting.
- Ved hjelp av et hjemmelaget mikroskop var han den første som så den hemmelige verdenen av bakterier og encellede organismer.

I andre halvdel av 1600-tallet gjorde nederlenderen Anton van Leeuwenhoek store oppdagelser som skulle endre menneskenes syn på den mikroskopiske verden. Ved hjelp av et hjemmelaget mikroskop hevdet han å kunne se millioner av ørsmå liv i en regndråpe.

Leeuwenhoek var tekstilhandler som i sitt daglige virke brukte lupe til å undersøke kvaliteten på stoffer. At han i tillegg hadde en medfødt interesse for å utforske det utforskede, synes klart. Leeuwenhoek slipte mer presise linser enn noen hadde gjort før ham, han videreutviklet rett og slett mikroskopet. I 1676 skrev han et brev til det engelske vitenskapselskapet Royal Society. Her påpekte han at han hadde observert millioner av organismer i de minste vandrdåper. I Royal Society trodde man nederlenderen var en bløffmaker, men etter hvert gikk man med på å etterprøve hans oppdagelser. Og ved å gjenskape Leeuwenhoeks eksperiment kunne engelskmennene se det samme.

I dag vet forskere at Leeuwenhoek var den første som fikk se den hemmelige verdenen av bakterier og encellede organismer. Han var den første som metodisk utforsket mikroskopisk liv.

Bilder:

Et nederlandsk eventyr

- Den nederlandske gullalderen kunne vanskelig vare.
- I konkurranse med europeiske stormakter ble nederlenderne for få og små.
- Deres eventyrlige framgang skyldtes dyktighet, men også flaks.

Utover 1700-tallet hadde Nederland mistet sin ledende stilling i verdensøkonomien.

Den nederlandske gullalderen kunne vanskelig vare. I den sterke konkurransen mellom europeiske stormakter ble nederlenderne rett og slett for små. Deres nasjon var for liten, befolkningen for fåtallig og landområdet for lite. Land som England og Frankrike hadde helt andre forutsetninger rent befolkningsmessig og ressursmessig. Ikke minst kom dette til syne når kriger skulle utkjempes om hegemoniet. Sånn sett måtte Nederlands storhetstid bli av begrenset varighet. Den var et samlet resultat av dyktighet innenfor forretningsvirksomhet, handels og finansvirksomhet, samt skipsbygging og sjøfart. I tillegg kom gullalderen som en følge av gode internasjonale konjunkturer, samt at man var "heldige" nok til å leve i et liberalt land som virket tiltrekkende på ressurssterke mennesker.

Utover 1700-tallet hadde Nederland mistet sin ledende stilling i verdensøkonomien, men landets innbyggere var likevel ikke bankerott. Man hadde ikke mistet sin velstand.

